

ЗІНА

М. Дієв

(Образок)

Було це влітку минулого року.

Дійшовши Старого Кодаку ми з товаришем вирішили зупинитись на валу фортеці, звідки історична панорама розгорталась як не треба ширше і наявніше. Внизу шумів поріг, а на валу потомлені і разом ошасливлені мандрівкою ми готували олівці етюдувати що найкращі куточки лоцманщини, стрічаючи їх сотнями в околицях села та в синіх присмерках вечірньої діброви.

Савка обережно перегортаючи листки блок-ноту протестував :

— Не зрозумію, для чого нищити подібні картини? Уяви, в період Дніпрельстану ми загублюємо те, що в когось би воно правило за святиню!.. Врешті ми офіруємо лицем нашої країни із-за якихся індустріальних принципів... Здорово!

Правда, це звучало захоплено, але й цілком щиро. Одначе, для цього потрібно було знати Савчину натуру, бо хлопець він що по-перше напоетезований до хвороби, а по-друге, так собі, сільський парнишка і з досить таки хатніми уявленнями про індустрію. А загалом людина з огняною, розхристаною душею, милий і надзвичайно товариський.

Присмерки гускли потроху. Ставало душно, ніби зверху дихала на землю якась то велетенська піч і всім робилось солодкувато — ніжно від цього подиху.

Трохи гладкий — Савка умлівав і обливався потом.

— Ех, і земличка ж паряща! Немов би оце до мене Гапка пригортається.

„Гапкою“ ми називали всяку двадцятилітню, що крім звичайної наявності полу і обсягу не мала анічого спільного з дівчатами трохи делікатнішої конструкції.

Я механічно погоджувався з такими наївно-побутовими порівняннями товариша. Бісовська інтонація творила з нього несереднього артиста-коміка й до того природнього, з готовим матеріалом, всебічним і барвистим.

— Здорово, братішка, он той дуб стоїть. Що як би видратись та свиснуть? Пішла б луна?

— Ого!..

— І я так, що „ого“. А коли б униз сторч?

Я одриваюсь від блок-ноту. Савка довго й запитуюче дивиться припруженими очима на мене.

— Сторч і було б сторч...

— Та ще ж і з присвистом!..

Регочемось.

А тобічанські села потроху пірнають у ніч, поріг шумить придушено, понуро. За ним не чути нам вечірного руху села, а тільки окремі постаті людей не знають чому блукають низько-низько між камінням та пісчаною вулицею вповодж дворів.

Ми вирішили далі не малювати. По-перше було вже темно, і по-друге обидва ми запримітили гурт молоді, що сунув розпорошеними купками на гору.

— Це туристи, — озвався незадоволено Савка. — Або ж екскурсія, або йдуть морди бить...

І заховав блокнот у френч. Я зауважив:

— Нічого не поробиш... Можливо й дійсно нам проінсценірують козацьку баталію, так на те ж ми у фортеці. А це виклик з нашого боку.

Савка посміхнувся лагідно.

— Валяй! Іще польська не згінела...

Й вимірюючи зором схил, додав погордо:

— Живим не візьмуть. Голуба кров примусить мене скотитись краще в оту безодню, ніж датись в руки мізерним холопам.

— Віват пане Потоцькі!...

— Ну то-то ж... А що коли б і справді на ребра та вниз? По мойому нутро перевернувшись разів із п'ятдесят в квадраті, знов би стало на своє місце. Ну, і після такого трюкового номера, шлунок мій запрацював би вгору, серце б заколотило радісніш, а сам я перетворився б цілком у видільну систему всіх форм і виглядів.

Савка безперечно хваستався знанням з анатомії. Але ж ми певні були того, що лякатись особливо нема чого.

II

Мовчки примандрувала до нас ватага екскурсантів. Положення створилось чудне. Ми вільні, безпатентні мандрівники, що мали як завгодно розпоряджатись собою, претендували на ночівлю, і зовсім не мали на меті здавати своїх позицій цілій роті студентів. Савка доволі неприязно зачав розмову з одним кістлявеньким мучеником науки в сірому, натискуючи на безумовну необхідність утомленому народу шкільного приміщення. Студентик слухав уважно, далі подививсь на Савку і на весь гурт, здивовано піднявши плечі:

— Товариші!... Зі мною розмовляє представник XVI сторіччя... слухайте...

„Убив“— майнула в мене думка.— Ну вже ж і Савка. Так і наривається при дамах. Але раптом приятель мій виявив себе як представник XX сторіччя. Повернувшись у мій бік не хвилюючись спитав:

— Марко!.. Ти бачив Акакія Акакієвича?

— Ні, не бачив,— відповів я.

— Любуйся!— І показав у розгублене широке лице студентика. Люди зашамотіли ззаду, дехто усміхнувся вголос.

Високий і готовий на все Савка одкинувши ліву ногу вперед рішуче дивився на ворога. Але студентик постоявши хвилину із глузливо примруженими очима круто повернувся і одійшов. Із натовпу незразу відокремилась і підпливла до Савки немолода фігура трохи вищенька за попередню і уклоняючись потерла пальцями борідку й вусики.

— Пробачте... Але що за конфлікт у вас?— коректно запитала вона, ілюструючи слова м'якою посмішкою.

Савка здвинув бровою.

— Аж нічого... Просто, обмінялися нотами!

Фігурка засміялась хрипко й збуджено раптом простягла йому руку.

— Ну, будьмо знайомі... Я ботанік цього технікума,— Грінецький Леопольд.

— Савка!— пролунало в тиші.

Друг мій наполеонівську позу змінив на саму звичайнісіньку, провінціальну. Курпус його зігнувся, плечі піднялись незграбно, а рука, товстюща, як рубель, рука мого приятеля, рухом вовчої делікатності простяглась до ботаніка. Але й від цього Савці не полегшало:

— Дивуюся,— промовив він із жалем в голосі.— Ви певно не знайшли села?

Ботанік несподівано задер голову і опереточно похитав руками до неба.

— Та чи хто ж ночує в хаті під отаким небесним акваріумом, та ще й літнім?

І перевів на Савку теплі, мерехтливі очі.

— Верно,— буркнув Савка.

І добавив скоряючись:

— Ми не хазяїни тут... Звичайно.

А тим часом навколо відтворювалась знаменна картина. Далеко по той бік, де рівним, синюватим контуром зімкнулись береги небесного океану, сталась ніби пожежа. Ось вінцем рожевої фантастики все вище й вище підіймається вона й пірнає золотими краями в нижніх приборях блакити. Це мрійні шати розгортає місяць.

Студенти з говором і з шамотнею лагодились на ночівлю. На пустирі грайливо коливало багаття, а енергійний дзвякіт мисок замість козацької зброї яскраво доводив перевагу голоду, а не естетики. Про ворожнечу з Савкою забули. Сам Акакій Акакієвич не в змозі витворювати в собі ані зайвої злості, ані відповідної діалектики для цього, задовольнився німою мовчанкою та непомітністю в гурті.

До мене із серйозним заклопотаним обличчям підійшов Савка:

— Знаєш, у них до чорта хліба!

— Я думаю... Взагалі екскурсія.

— Але ж і ми не коні! Пахощі галушок діють на мене не згірше, як і на тебе.

— Що ж ти мислиш? Гадаю ні жодна галушка їхня не обрадує наші з тобою травні органи, тому...

На Савку це не вплинуло:

— Все юринда браток!.. Ми маємо зараз безліч шансів на прекрасну вечерю.

— Не розумію, як це можна зробити? Випрохати?

— Низько!

— Вкрасти?

— Подло!

Я замислився.

— Ах!..

— Та не ах... Пішли.

— Але ж куди? Поясни.

І Савка пояснив доволі просто:

— Знайомство, лагідність і дипломатія. Буває ж таке в світі, що людина людині каже: „прошу на стакан чаю“ ну, а це потяже трохи. Скажем: „прошу на окраєць хліба“. Ясно?

— Так приблизно...

Савка приготувавсь рішуче:

— Пішли в маси...

І непомітно ми влилися між шумуючий гурт молоді.

III

„Акакій Акакієвич“ як видно мав себе за авторитета й молов такі нісенітниці й з такою поважністю в голосі, що просто робилось чудно й сумнівно навіть за корисність його перебування в технікумі. У Савки аж горіли очі, але стримано й уважно слухаючи подібні речі мій приятель мовчав і навіть непоміхався на диво. Ми розмовляли з кожним, хто здавався нам ласкавим та охочим до всякого рода знайомств.

Через годину Савку врочисто посадили до вечері кілька особливо добродушних студентів і вільна безконечна трапеза розпочалась мов тризна по героях кривавого Кодаку.

Було цікаво, коли одна із студенток, запримітивши в низці вечерників незнайому їй постать мого приятеля, запитала серед тиші.

— Поглянте... А це що за фрукт?

— Я,— промовив Савка твердо.

— Верно,— підсobili студенти однодушно. Ключ браток... не стіснийся...

— На то нам і красное детство дано...

— Звичайно,— басом обізвалось якесь дитя з гурту, виблискуючи русою шерстю борідки.

Уміркований студент росіянин менше всіх сміявся і говорив до всіх заспокоюючи:

— Наялдичивай братци...

— Наялдичивай голушки...

— Сам ти голушка...

Чорноокий рішуче підняв угору ополоника:

— Без національної ворожнечі, товариші!..

— Не думайте, що над цими історичними місцями України вітає зараз гайдамацьке натхнення, а таганка з галушками „нечто“ національне незбориме.

— Що? — аж підплигнув мій Савка.

І поглядаючи на всіх очима роздратованого звіряти:

— Хто за галушки братця? Хто за національне незбориме?

Два десятки головастих ложок миттю зарясніли і захитались погрозово.

— Опустіть булаву!

Ложки не разом позпадали вниз.

— Козацька рада,— несміливо почулось від дівчат.

Студент полтавець задрав до них велику зопрілу голову.

— Зімовники... а киш-ш.

— Голос провінції...— безтонно вставив чорнявенький.

— Столичани,— іронічно посміхнулась якась, і видно було темну, стрижену голову, що низько опускались над мискою.

Найпершим закінчив вечеряти чорнявенький. Вставши та упершись руками в худі стегна він мрійно запитав когось, натхненно озираючи осяяний місячними скалками поріг.

— Так оце Кодак значиться?

— Ну, не галушка ж ясно...

— Цить... Я повен зараз неземних чуттів...

— Злітай вверх...

— Дай крила...

— Потім... Ось дошкребу кутки...

Чорнявенький затагнувши якусь пісеньку зійшов униз.

— Поет,— проговорив полтавець.

— Чудило... він...

А Савка замислено вимірював протяг від миски до рота.

Я вгадував його безмежне задоволення і радість перемог над не-
прошеним голодом.

— Униз!! До берега! — почулись проияті екстазом радости ви-
крики.

— Униз!

— Угору! — передражнявали хлопці.

Люди заворушились, прибираючись. Зашмигали студентки, збира-
ючи посуд.

— Униз! До берега! — ті ж роздираюче-радісні викрики.

Мляво, розвалисто підповз до мене Савка.

— Втоптав? — спитав я у нього.

— Насилу дыхаю... — і підморгнув порожнім місцем над оком.

Я зачарувався синню небесної безодні, теплим і лоскотливим диханням ночі. Я дививсь пожадливо, не одриваючись, на тіні від тополь, що м'ярко і рівно котились по прозорій сивизні толоки, на пристрастні, запашні уста придорожніх троянд, що вбирали в себе, як цілющий напій — широчінь дзвінкого простору.

Смілий хміль, мов п'яний закоханий, нахабно обіймає стовбурець тонкої груші, лащить, і листя їх трипочаються в німому поцілункові, невинному і вічно довгому. Дороги не було. Йшли луками, м'якими і соковито трав'янистими, як велетенським килимом розісланим для втіхи пустомрійних зір. Я ледве обернувся, щоб знайти Савку, як зненацька визкливо хтось запитав мене з боку:

— Це ліс?

І я угледів біля себе дівчину із повними розпаленого захоплення очима, що, як і я, пливла далеким килимом, і одяг її танув, прозорішав, як цвіт лілеї у нічному озері.

— Це ліс? — перепитала вона.

— Здається... Я теж уперше тут.

І очі її знов поширились, зробились гарячими. Нешвидко йшла вона поруч зі мною, вся уважна й підлегла незвичайній силі баченого. Мені здавалося, що в лісі її опанує жах. Жах придушення і безпорадний, щоб усвідомити розум природи і пережити в собі спокійно цю картину.

— Здалеку? — спитав я.

Дівчина відповіла похапливо:

— Яркі... з Педтехнікуму...

— Шкrobi, значить?...

— Як?

На мене глянули глибокі тіні очей її, суворі й запитуючі.

— Не бійтесь... Це просто жаргон... власне, як ваше ім'я?

— Зіна.

— Романтично!... Добре!...

Ніби здивований погляд її примусив мене засміятись.

— А ви як гадали?

— Я не гадалка.

Тепер рішуче й стійко вона дивилась на мене.

— Ми люди з прози... самої що ні є сіренької...

— Це перебільшення, звичайно... Між нами сіреньких проз тепер не існує!

— Не завжди.

— Але в більшості...

Тоді змахнувши головою, вона вперто скрикнула:

— А я — сіренька!

Я побачив щось ніби то нове і інтригуюче у цій особі. Рухом пристрасної грації вона схилилась і зірвала гроно дзвіночків, що скромно тулились до листу кущастого барбарису. І вбіраючи розширеними ніздрями насилу вловимі пахощі їх, вона проговорила зтишено:

— Не моя...

— Квітка?

— Ну да! Вона ледве дихає...

— То киньте й зірвіть іншу.

— О, ні... навіщо?

Їй поклавши їх на долоні, лицем пірнула в ніжні, голубоваті квіточки.

При цьому в неї настільки були прочувані рухи, що вірилось у хвору любов її до квітів.

Зіна все йшла і йшла, а я спішив за нею, не в силі розлучитись з її пристрастями і заманючою красою усмішок, а перед нами й навколо нас з'являлися нові дзвіночки і троянди із жагуче порозкриваними вуштами. Благородної форми тополя із рівним і чистим стовбуром жила самотно у вибалочку; ми пройшли під нею і вгорі на тисячу гармоній нам прошуміло листя із срібла. І в цьому шумові мені здалася чомусь то вічна, неспокійна тривога, страх і холод змішаний з чуттям самотності й безвілля. Голос порогу старечий, надморений довершав мелодію живої пустелі. Люди йшли й кричали позад нас, охоплені екстазом радості і переповнені волею, не розуміючи і забуваючи, про наобридлих мудрість життя.

— І дійсно, чи слідкувало воно за нами?

Раптом дівчина зупинилась, ніби перед нею зачорніла безодня.

Схвильована і чуйно насторожена вона пригнулась дика і готова кинутись на щось і невидиме й незрозуміле мені. Тіло її дрижало нервово й знобо, а руки з зігнутими пальцями поволі огортали щось в повітрі.

— Бачите? — спитала вона одривчасто й глухо.

Я нахилився. В самій гушавині трави мигтів, як мініатюрний голубий бісерок, світляк.

— Не руште, — одіпхнула вона рукою.

— І не думаю... Ви візьмете його?

Зіна не відповіла. Присівши, вона розрила траву пахучу й росяну. Руки ще дужче тремтіли в неї, а очі палахкотіли з дикою радістю.

Світляк погас.

Це сталося зовсім несподівано й для мене.

Зіна скрикнула і підвелась, хитаючись, але падати вона не думала і я даремно приготувався стати їй „опорним пунктом“.

— Він злякався вас... — попередив я скромно.

Зіна швидко обернулась до мене з грізними й блискуче гарячими очима.

— Ви винні, бо затулили від нього місяць...

— Крий небо!.. Я можу відійти, коли це важно для нього!

Вона всміхнулась роздратовано і капризно і прикипівши ніздрями до голубого м'яса дзвіночків, рвучко пішла вперед. Я рушив за нею, як непотрібний і вилаяний, не в змозі кинути їй — прекрасну і химерну.

V

Вода, перелітаючи каміння, творить монотонну, хмуру музику. Скалки роють і переливаються в бистрі, по той бік крізь туман ми бачимо в причаєній дрімоті верби.

Зіна та ж незрозуміла й дивна. Часом вона не зводить з мене хвастовливо-іскристого погляду і я дивлюсь в її прозорі чітко і класично викреслені очі. В них розгубленість, байдужість і часом творче піднесення. Вона прикушує маленькі, як пелюстки фіялки, губи, тоді обличчя її набірає дитячої поважності, а рівні каймочки брів згинаються то випростуються на високому чолі, як жовтуваті змійки. Я потроху опановую себе й палю цигарку. Зіна кривиться від диму, часом відмахується рукою:

— Оці ще хлопці... паровики!..

Я усміхаюсь майже безпричинно і стаю поруч неї.

— Он бачите оті два каменя!

— Ну?..

— Колись давно оцим порогом проїздили байдаки з купцями й гинули на тому місці...

Я бачу спокійну задуму в її очах, а головне усвідомлюю, що говорю не те, що хотів би. А трагедія з історичними байдаками напевне так мало цікавить Зіну. Я почуваю це і змовчую про всякого рода аварії на порогах. Тільки питаю:

— Напевне подобається вам краєвид?

— Нічого... А тільки пісок,— додає вона сумовито.— У нас поля... гаї... квіти... а у вас степи, та довгі, та пустельні якісь...

І в ній я бачу тихий сум гаїв, відбитий зараз в очах. А рухи вже не такі ворожі, чужі для мене, а м'яккі й приманливі, як вся вона, мов зіткана з одної пристрасти непочатої і гарячої.

Я вирішив змінити тему розмови. Ми пішли вздовж берега й, натрапивши на рівновато-вилискующий камінь, сіли.

— На мою думку, ви замкнуті й нелюдяні, Зіно.

Дівчина напівобертається до мене тінюватим від місяця обличчям і довго, зацікавлено дивиться.

— Неправда...

— Але ж помітно... чудна ви якась.

Вона помалу, але рішуче одвертається. Я пробую затримати її погляд на собі, але це не вдається. Зіна, очевидно, розгнівана, що в її душу лізуть без підстав і патенту.

— Мені добре коли я одна... тоді я розмовляю з квітами... і взагалі, бувають же моменти, коли людині самотинь потрібна.

— Це безперечно...

Зіна глибоко передихає, ніби розповіла зараз про щось страшенно сумне.

— Але ж можливо роки вашого вчителювання будуть як найсумнішими. І тоді ви плакатимете за вашим добрим товариством.

— Може...

Зіна помітно не володіє собою. Вона нечутно підсовується до краю каменя, схиляється й, придержуючись за груди, хвилину дивиться на воду, що синім аж каламутним потоком мчить через блискучий камінь униз. Щось злякане й задумане у її погляді, а ліва рука, впіраючись об виступи, тремтить. Я обережно здійснююсь на ноги, близько і нечутно підхожу до неї, потім з розгону хапаю за стан. Шалено скрикнувши і прутонувшись, Зіна зплигує із виступа й за одну мить налякана й розгублена стає проти мене. Груди її підіймаються високо, а дихає вона часто й важко. Я зніяковів, очікуючи на догану, а то й на саму вишукану лайку. З жахом дивлюсь у вінця обурених очей її і не розумію, що раптом зморщуються вони в сміх. Сміх спокійний, простяцький, застережливий по товариському.

— Не руш...— грайливо свариться вона, і палець її ледве не торкається мого носа. Потім одходить і знову сідає. Я ні в сих ні в тих для чогось уклоняюсь їй, як недотепкуватий офіціант підхожу до краю каменя й дивлюсь на воду. Раптом чую:

— Коли я працюватиму, то неодмінно вивчу дітей любити квіти... вони повинні любити їх... мені здається, кожна квітка створена для того, щоб нагадувати людям про красу і скромність... Між нами це так рідко трапляється... І взагалі, квітки одривають людину від суму... без них земля здавалася б ріллею, або нікчемною толокою, що сохне і рудіє влітку... Квіти, це єдині, що не бояться сонця!.. Так?

— Я радий погоджуватись з вами у всьому...

Та це Зіну не вдовольняє.

— Я питаю вас, чи так?

— Ну, так... Звичайно!

Я обертаюсь і, сміючись потихеньку, дивлюсь на неї. Дівча на виступі у білій-білій, як сніговій, кохтинці, що м'ярко облягає покiт грудей її, а рівні, випружені руки твердо упiраються в коліна, темніючи на ліктях ямочками дитяти. На плечі її повзуть і крутяться русаві пасми кіс, маленька, ніжно виточена голівка чуйно подалась вперед і не ворухиться. Я не витримую і враз покiрний чомусь пожадливому, гарячому рішуче підхожу до цієї незвичайної живої статуї. Я бачу, як з кожним кроком моїм у неї підіймаються тоненькі змійки на чолі і роблять милоскорбним біле обличчя. Уважно й запитуюче стуливши очі, статуйка поволі відхиляється, приймає руки з колін. Але ні страху, ні хвилювання в очах. Я можу вільно підходити і брати її руку. І я беру. Вона пружна, трохи холоднувата й атласиста. Але даліше за лікоть вона теплішає і стає м'яркою, жіночою. Я стою, не рухаючись, на місці, чуючи, як солодко і терпно робиться моїй руці від того тепла. Однак, я промовляю зовсім спокійно:

— Це погано, що ви захоплюєтесь одними лише квітками...

Зіна поволі, але рішуче забирає руку свою від мене. Й знову стає холодно і нецікаво розмовляти з нею.

— Неправда... це просто спочив для мене...

— Але любов у вас незвичайна, до фанатичности...

Зіна знижує плечима.

— Ах... ви смішні... йдіть. Власне, як би вас звати?

Я сказав.

— Ну от,— розпочала вона мрійно,— ви смішні, Ваню, слово честі... Коли людина поза всякими перевантаженнями знаходить врешті для себе скромну і цілком неповинну забавку, то її обов'язково треба лаяти за дитиняцтво... Я ж не люблю, скажемо, крові, а люблю квіти. Ну й де ж тут причина глузування, скажіть на милість?

Щирий тон її примусив мене здатись.

— Я нічого не маю проти... навіть всякому своя пристрасть... але мені чомусь здавалося, ніби ви крім квітів анікогісінько більше не впускаєте до себе в душу... от тон... і... поведінка ваша з дзвіночками... пам'ятаєте?

— Це тому, що вони надзвичайно слабо пахнуть... а я хотіла почути їх дихання. Зрозуміло?

Я в безсиллі опустив руки.

— Ні, якась ви неземна, Зіно... не соціальна...

І дивувався оригінальності її натури. Але збуджено вона зареготала в мене над головою.

— Не соціальна? Подумаєш!.. Так обвісьте мене закликаючими плакатами я й ходитиму між людьми, як символ прийдешньої революції Всесвіту. Копатимусь у всяких дрібницях та вишукуватиму на радість вам соціальні прогнози. Я сказала раз, що я — сіренька і годі.

Й скинула дико очима на мене.

— Ну, тепер ви остаточно не соціальна, Зіно...

— І прекрасно!.. Я горда, що працюю в комсомолі і хоч потроху працюю для революції!..

— Для чого ж говорити таким тоном про прогнози й інше?

Зіна замислилась, але покрила це збудженням:

— А так! Я люблю іноді молоти дурниці.

Раптом очі її загорілись упертістю, а губи розкрились гордо.

— Ми ще й за край поглянемо... не лише обрію, що перед нами... де синь, там не даль ще.

Я ближче підійшов і, більше зворушений тоном її ніж словами, простяг їй руку.

— Ну, помиримся... ви соціальна... В цьому, очевидно, немає жодного сумніву.

Ще з невилитим, юним захопленням Зіна подала руку. Знову та ж холодна, атласиста пружність, яку я довго і міцно тримав у долоні, облитий зверху рідним і задоволеним сміхом її.

— А все ж, ви якась чудна, Зіно... Повірте...

— Ну, може... — тепло, погоджуючись, відповідає вона, — цікаво я колись спеціально займуся вивченням себе... я навіть для себе надто загадковий тип... і це мучить мене...

— Так... так...

Позаду шелестіла і хиталась дереза, теряючи на землю круглі, як живе срібло, краплі роси. В повітрі наставало вогко, а Чумацьким шляхом напроти нас все вище й нахабніше підкрадався Волосожар. Крізь туманне марево далечини ясніли жовто-червоні кострища баштанників, як фантастичні, полохливі іскри у глибині пустельної ночі. Іноді далекий, меланхолійний поклик заводу ледве чувся на тлі водяного спаду порога, тоді в розплавленій і повній безцільних картин уяві владно малювалось місто. Гомін людей, що шарують м'ягкі, пісчані бульвари, скрипка десь із розчинених дверей „Баварії“ солодкі розмови закоханих під каштанами. І десь аж у кінці отих розпусних вулиць в жерлах велетенських будівель, сотні заржавлених від поту і диму людей, споеднані рукою праці, творять будують непомітно і чесно залізний світ.

Я глянув ув очі Зіни, вони напіввідкриті і незвичайно задумані. І я не знаю чим подавлений, зворушений, знайшов і стис її руку, повен і гордого і безвольного крику. І ось, від широкого, безумного настрою я не в силі викласти його ні рухом, ні словами сам, шукаю і прагну тріумфу з кимсь. Я нагинаюсь і рішуче простягаю руки до виструненої фігурки внизу на камені, шаленію від дотику її гарячих, протестуючих рук і затуманеними очима шукаю ніжних пелюстків фіялки для себе. Кров несамовито вирує і раптом затихає в мені неспокійно. Я чую, як поволі гасне і піддається боротьба її, як ніжні пелюстки безвольно і вперше розкриваються для мене і я втопаю в запаху їхнім, як нещодавно у дзвіночках дивне лице Зіни. Очі її не розплющались, а як відхилявся я, вони, ледве-ледве просвічуваючись, як мутнуваті шкельця, дивились вгору довго і безвиразно. А ніжні пелюстки тремтіли і не складались, схожі на розворушену, безкровну рану.

Потім одійшов, схилившись до виступу, холодний і порожній, як труп. Ще чув дихання фіялки, але пом'яте і виснажене боротьбою.

Власне для чого це? Аджеж вона зараз підійде до мене і посміється. Невже поцілувати все рівно, що виплатити колосальний борг з порожньої кешені?

Я повертаюсь рішуче і на мить мене обпалюють великі, соромливі очі. Далі падають. Я хочу підібрати їх, сміюсь і тисну обидві холоднуваті трішки руки.

— Ти не гніваєшся? Ні?

Мовчить.

І я мовчу, вважаючи це кращим на деякий час. Але ж доконче ми повинні про щось говорити. Хай уже я паралізований оцим вчинком, що про нього не мріяв навіть, ну а Зіна, власне вона як офіра повинна ж реагувати на це якось?

І раптом, сяючи якимсь не цим, стороннім світлом в очах, вона запитує:

— Не знаєш, альва яким цвіте?

— На жаль... це певно якась китайська рослина...

Зіна міркує і потім не зразу знижує плечима:

— Здається... мені багато говорили про неї... таємна тропічна квітка.

І потім захоплено:

— Цвіт вербени подобається тобі?

— Звичайно,— брешу я з полекшенням,— це ніжна і особливо вишукана форма...

Зіна сміється і вперше якимсь тягучим неприродним сміхом, не одриваючись од мене повними ласкаючих блисків очима. І враз круто обертається до річки, високо і струнко підіймає руки, застигаючи надовго у вишукано граційній позі.

— Що з вами?— тихо питаю я.

Та Зіна мовчить.

Я нерухомий, дивлюсь і чудно дивуюсь нею.

Дивуюсь і не розумію.

ВИСТУП ПИСЬМЕННИКІВ ПЕРЕД РОБСІЛЬКОРАМИ ХАРКІВЩИНИ

Сількори слухають письменників. У першому ряду Голова Р. Н. К. т. Чубар

СМЕРТЬ КУТУЗИХИ

Галина Орлівна

У Клепачах тини високі — і на возі їдеш, так на подвір'я не зазирнеш. І стріхи висять на тинах, наче шапки над очима клепачівських дядьків. Кажуть, це для того, щоби дощ тину не гноїв, але насправжки, так це напевне для того, щоби було де вужакам випложуватися; — он вони то там, то сям жало на сонці гріють.

З поза тинів на вузьеньку дорогу недостиглі вишні визирають. А з Кутузового подвір'я, стара шовковиця товсту гілку, наче велетенську руку, через дорогу аж до сусідів простягла.

Серед вулиці, під шовковицею, стоїть десятилітня Хівря з маленькою сестрою на руках; з заздрістю поглядає вона на Катрю, що, сидючи на шовковиці, меле ногами над самою дорогою. Катрині губи розплилися й загубилися в густій лілово-синій фарбі, якою було вимазане пів обличчя.

— А як би хто їхав, чи я б зачепила коняку ногами? — хвастовито допитувалася Катря.

— Ні, не зачепила б — рішуче заперечила Хівря, запихаючи сестричці до рота стиглу шовковицю.

— Ой-ой-ой! — виспівала Катря. — І батькового коня не зачепила б?

— Ні! — суворо-уперто насупила брови Хівря.

Їй страх як хотілося, щоби Катря потрусила шовковицю, та гордість не дозволяла попросити: — Катря з „багатирів“.

Раптом Хівря щось згадала і швидко закинула голову вгору:

— Катре, а в нас корова отелилася! Таке руденьке телятко, аж жовте!.. Хочеш подивитися?

— Пхі, велике щастя! — зневажливо глянула згори Катря. Проте, трохи згодом, потруснула гілку:

— Збирай!

Хівря діловито схилилася над стиглими шовковицями, посадивши дитину під самим тином.

— Батько поїхав у ярмарок, казали, що кісника мені куплять а те, що кошики ткала, — заговорила вже упевненіш.

— Не бачила! В мене їх аж п'ять.

Дригаючи ногами і нариваючи шовковиці цілими жменями, Катря підкидала їх потім по одній і ловила ротом. А проте досадно було, що „незамка“ Хівря так розхвалилася. Похвалитися б і собі якою новиною, так немає чим поки що: свиня ще поросною ходить, у ярмарок від них ніхто не поїхав, грушки-омелянки ще зелені стоять на леваді... Ні, таки немає чим похвалитися та й годі.

— Казали мати, що як я до осені натчу...

Несподівано Катрине обличчя засяло. Ага! Таки є новина. Аж перехилилася вся вниз до Хіврі випалила одразу, на весь голос:

— А в нас баба вмирає!

— О! — висипалися шовковиці з пелени у Хіврі.

Якусь мить стояла з роззявленим ротом.

— Як же вони вмирають? — гарячково-заздрісно запитала на-решті. — Ти бачила?

— Чому ж би й ні? — роблено байдужо відповіла Катря... (Таки дойняла!).

Але тут же не витримала; перехилилася ще нижче й протягла тоненько:

— А страшні—і! Очі позападали, самі чорні, як земля, та все павутиння з носа здійсмають...

... М-а-тін!... Справжнє павутиння?

— Їй-же-богу! Оттаке—о довге! Сама бачила.

Хіврині очі надійно заблищали:

— Катрусю, а можна подивитися?

— На що?

— Та як умирають...

— Еге! Чому не Маруся!

Хівря, похнюпившись, довбала землю великим пальцем босої ноги.

— Я б уже тобі в неділю красолі, та кануперу нарвала б...

— Коли мене і саму вигнали—зім'якла Катря. Дуже вже хотілося завітчатися у свято.

— Хіба у вікно, як мати й тітка з хати вийдуть.

— А ну, злазь!—підплигуючи, вигукнула Хівря.

— Цить, дурна!.. Біжи до перелазу!

За хвилину, взявшись за руки, обидві бігли від перелазу за Кутузову хату. Тільки витрішкувата Хіврина сестра лишилася сидіти під тинном, засовуючи раз-по-враз то до носа, то до рота синьо-лілові шовковиці.

* * *

Замовкли майстри на Кутузовому подвір'ї, покинули тесати дерево на нову Ларивонову хату;—не годиться: в хаті людина навмируша.

Сам Ларивон—старший Кутузишин син, по господарству зажурений ходить: саме робоча пора, а воно таке в хаті; добре, що завтра неділя. Хоч би до понеділка чи туди, чи сюди...

— Ларивоне!—гукнула сестра Явдоха.—Он мати кличуть.

Вийшов до хати. На полу, у перинах, з темно-восковим лицем, лежала стара Кутузиха. Її очі, що вже п'ять років сірими більмами закрилися від світу, провалилися так глибоко, що здалеку здавалися чорними ямками, висхлі, старечі груди то підіймалися, то опускалися з напруженим хлипанням.

Не дійшовши кількох кроків, Ларивон зупинився, незручно відводячи очі на бік:

— Кликали, мамо?

Кутузиха заметушилася:

— Іди сюди ближче, Ларивоне!.. Бачиш, оце вже я вмираю... мені б, сину, труну... Там, на піддашню, пошукай дощок, ще з батьківської труни zostалися...

— Добре... я вже скажу майстрам...

— Тільки от на хрест немає—трудно переводячи віддих вела далі мати.

Ларивон переступив з ноги на ногу:

— Та ви не клопочіться, мамо, якось обійдемося; може дубка у леваді тоді зрубаємо...

Кутузиха аж на лікті піднялася, аж хлипати в грудях менше стало:

— Який же то хрест буде з отих дубків на леваді? Чи я вже собі не заробила на кращий? Ой, сину, не пожалій ти вже матері отого, що за хатою дуба... добрий буде хрест.

Ларивон похнюпився: саме цього дуба намірявся він зрубати на соху для нової хати.

— Та нехай уже тоді, як умрете...

— Еге! Бачу я вже, що як умру, так і до весни без хреста лежатиму...

Ларивон і туди, і сюди, а стара таки вперлася на своєму; так і пронизує сліпими очима:

— Оце тобі моя остання воля!..

Мусів згодитися: нехай і так...

Як тільки вийшов Ларивон, упала головою на подушки, мов непри- томна стала. Тільки десь з середини тихенько-тихенько, мов вода хлю- потить у неї в грудях.

Тільки як майстри почали дуба за хатою рубати, обізвалася:

— Що воно?

— Та це ж на хрест дуба рубають...

За хатою тюп, та тюп, а Кутузи́ха:

— Оце так по мене смерть іде, ногами гупає.

Сіла Явдо́ха у ногах, та й каже:

— Вам, мамо, мабуть і вмирати не страшно, однаково світу не бачите.

А вона:

— Еге, хоч я світа й не бачу, так чую, жалко покидати...

К вечеру люди поприходили прощатися. Прийшла і молодша дочка Настя, що віддали у сусіднє село.

— Вмираєте, мамо?

— Та оце ж заходилася у самі жнива... Тут саме робота... Та може ж до ранку таки кончуся...

Поплакала трохи Настя коло матері, посиділа, тай каже:

— Піду додому, до дитини навідаюся, та й вернуся ночувати.

— Чого?

— А бува без мене вмерете?

— То й що? Завтра прийдеш, ніде мене за ніч не дінуть... А сама йтимеш поночі, ще хто налякає... Та візьми з собою овечок, що в при- дане батько дав, а то, як умру, Ларивон може й не віддасть...

* * *

У неділю вранці прислухались клепа́чани чи не дзвонять по Куту- зишиній душі.

Ні, не чути. Замість того, люди, що сиділи на колодках біля сіль- ради, побачили як на Кутузиши́ному возі проїхало „щось“ у пильнику.

— Хвершал — пояснив хтось.

Зайшов фельдшер до хати, оглянув хвору, та тільки рукою мах- нув: що вже тут допоможеш?

Поснідав, випив чарку перваку на дорогу, звелів банки поставити, та порошки якісь там прописав:

— Щоб умиралося легше.

Поїхав він, а Кутузи́ха до невістки:

— Пошліть, — каже, — по оте лікарство!

— Та яке вже вам лікарство допоможе?! Тільки гроші дарма переводити.

Кутузи́ха зиркнула більмами:

— Не ти цього добра дороблялася, не тобі й шкодувати!

— Та хто ж вам оце побіжить за сім верст по лікарство? І так по хаті порання йде: і напекти, й наварити на людей треба.

— Ось стійте вже, як поминки спечемо! — лагідно заспокоювала дочка.

Кутузи́шине лице перебігла тінь. Тихо, ледве чутно, самими губами запитала:

— А хіба вже і поминки ладнаєте?

— А то ж! Завтра буде ніколи.

Затихла, втиснулася ціла в перину, якось одразу почорніла, а тоді як затагне моторошно, та тонко:

— Ой, людоньки, трудно мені! Ой, тяжко світ покидати! Давить от тут мене!

— Матінко — не витримала Настя, припадаючи до ніг умираючої.

Все в хаті зайшлося плачем. Плакали й свої, й чужі, аж поки не почувся розсудливий голос сусідки Стехи:

— Ну, годі вже! Не годиться заважати душі з тілом розлучатися.

Вона вийшла наперед усіх — огрядна й червонощока. Вилізла на піл, по хазяйському оглянула все, а тоді взялася за Кутузику... Тричі перехрестила та й перекинула на правий бік:

— Оттак — о буде краще. Хоч умирай, хоч воскресай!

Злізла, стала збоку; всі почали дивитися, що воно буде.

Замовкла стара, менше хлипати стала; тільки крізь зціплені зуби віддих свистом вилітає.

— Чуєте? — урочисто шептала Стеха.

— Чи ви що знаєте, мамо? — схилилася над периною Настя. Стара Кутузику заворушилася:

— Усе знаю... Одлітає душа...

Зробилося тихо. Всі ждали чогось головного, найважливішого, що мусіло зараз статися... Раптом серед тиші піднялася сива, з чорним обличчям голова. Висохлі, з набряклыми жилами руки скинулися вгору. Ще хвилину, і Кутузику, як була рівна, сіла на полу. Білі очі блукали навколо, руки, розгрібаючи повітря, наче чогось шукали:

— Де він? Де? — вилітало з чорних уст.

— Хто?

— Де хрест? Прийшло вже... Готовий хрест?..

— Готовий, кумо, готовий; відходьте з миром!

Захлеснувшись, спіймала ще раз повітря, вся здригнулась і витяглася на подушках.

— Кончилась!.. Во ім'я...

В хаті все враз заметушилося й забігало. Баби почали витягати з печі теплу воду, невістка полізла у скриню по чисту сорочку, та одіж.

— А ну, берімося обмивати! — засучила рукава баба Стеха. — А ну хто?

Енергійним рухом взялася під Кутузишину плечі. Друга жінка — за ноги. Дочка Явдоха тільки нахилилася, щоб підтримати голову, коли голова, як метнеться, очі як розкриються...

— Ой! — вереснули жінки, кидаючись нарозтіч.

Тільки Стеха не втікла, поклала тіло назад на подушку, а тоді обома руками за горло:

— Свят!, свят!, свят!.. Од огня, од меча, од сатанинського духу!..

Більма очей закружляли, голова посиніла і дивно затрусилася, але Стешині пальці міцніше стиснулись довкола горла.

— Е ні, лежи! Коли вмерла, так лежи!

* * *

За хатою соняшники високі-високі; Хіврі з Катрею легко заховатися в них. Заквітчані жовто-гарячою красою і вбрані по святковому, обидві дівчинки сидять у холодку та й граються в крем'яхи. Час від часу вони переривають гру і підбігають під вікно, до високої призьби.

— А ну, підсади!

— Ну, як там?

— Обмивають...

— А ну тепер — я!..

— Ма-атін!

Потім сідали знову під соняшники за крем'яхи, півшепотом розмовляючи:

— Добре, що Стеха сатану вигнала, а то були б твоя баба аж до другого Великодня вмирили.

— Тепер ми заберемо собі бабину корову, а мені мати перешиють бабину літнячку...

— Багатому все щастя — зітхала Хівря. От як у нас, так дід живуть тай живуть... Ні роботи з них, нічого, тільки хліб їдять...

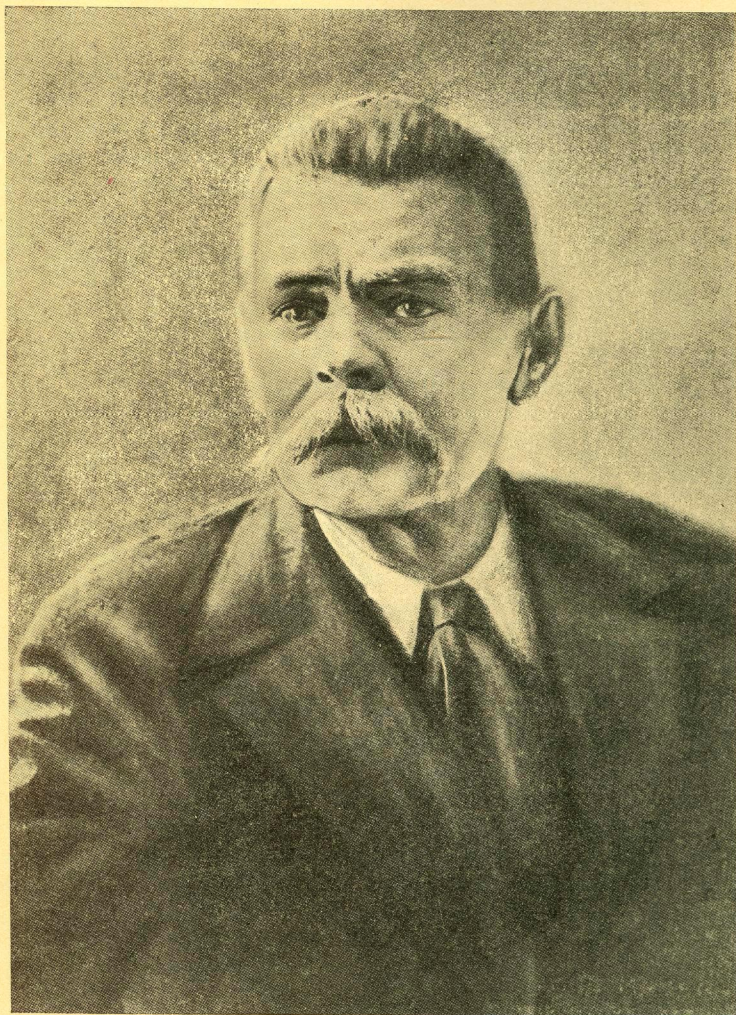
Соняшники схиляли над дітьми втомлені спекою голови, десь недалеко у хліву мукала корова, на вгороді наливалися зеленим соком огірки, а на полі в липневій млості ждало серпа жито.

РИБАЛКИ

А. Клиш

Фарбами блискає гравій
В пінястих шумах прибою,
Бігають хвилі біляві
По берегах чередою...
Б'ється розхристана сила
Білі полоще вітрила.
Одяг і тіло змокрили,
Холодом груди здавило.
Клівер подерся на клоччя
Щогли зруйновано вітром
Смерчі на морі регочуть —
Погляд нахабний і хитрий.
Семеро човнів смуглявих
Б'ються об піняві хвилі.
Мчаться розгнівано лави
Весла в уключинах виють...

ДО ПРИЇЗДУ М. ГОРЬКОГО В СРСР

М. ГОРЬКИЙ. (Фото 1928 р.)

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

ІЗ ЦИКЛЮ „БІЛОРУСЬ“

А. Панів

ПЕЙЗАЖ

Розбито небо на дрібні шкельця
Дивиться ними земля...
Що вгорі твориться, все одіб'ється
В зляканих синіх очах...

Скільки берізок... Прості, милі
В ніжних весняних вбраннях.
Кучеряву голову хиять
На ясний дзеркаловий шлях...

Хмари плывуть, сміються берізки,
Дуб скривився чорним вузлом —
Все пропливає тьмяним блиском,
Все подвоює тихе шкло...

Нехитра краса... Фарб не багато,
А так взяла — розридатись боюсь.
Привіт вам, сірі хати,
Привіт тобі, Білорусь!..

СОНЯЧНИЙ ДЕНЬ

Враз потяг зупинивсь...

Бори, бори побігли.

І тихо, тихо...

І у тиші цій

Далекий шум, як дальній рокіт хвилі,
Де б'ються, гомонять

зелені камінці.

Лежать у штабелях берези білокорі

І дуб підрізаний лежить...

Лежить сосна...

Смолисті сльози ронить

А бір спокійно

ВТИХОМИРЮЕ

шумить.

Дві рейки в ліс вповзли,

Як дві гадюки

І сліпить очі відблиск сонця з них.

Ім семафор простяг самотню руку,

А в глибині

ЛЯКЛИВО ДИМ

іЗНИК.

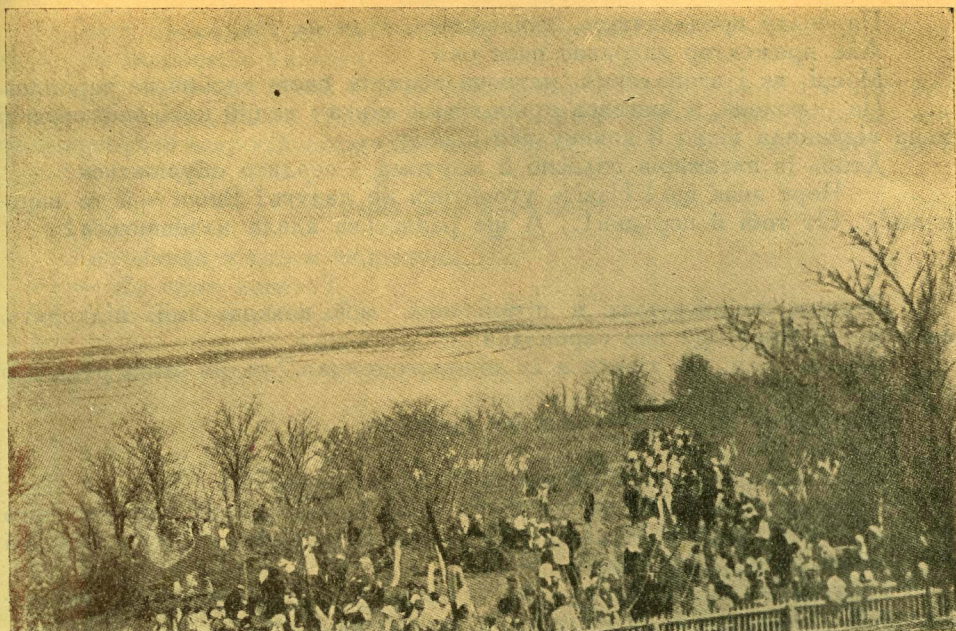
А сонця, сонця!...
Тепло й щедро
Посипало дрягви і болота...
Земля парує...
Радісно й уперто
В повітрі голоси давенять.
Лісницька хата...
Бір шумить...
На ганок
Виходить мати, світла і ясна...
Бір гоїть десь солодкі рани...
Летить холодна,
запашна
весна...

ОСИНБУДІВСЬКЕ ОЗЕРО

Люди кажуть старі:
Тут лісун
Будував химерні будови,
Все шукав невидану красу,
Дослухавсь до зеленої мови,
Задивлявся у зелене свічадо,
І над водами хтось реготав...
Чудно й дико сміх падав
І в болоті догнивав.
І стояло спокійне озеро
І не знало, які йдуть часи,
Які пройдуть крізь нього грози
І по чому лісун голосив.

...
Пісня криці з болот устає
Бліднуть казки старих дідів
Звір залізний гризе, й кує
Невидане диво з див...
Ліс прорізала темна сталь
Невидимі дроти гудуть,
Нова казка така проста,
Нова пісня
„Осинбуд“

І ось уже бачу: над озером темним
Дроти, димарі, машини сплелись
В одну прекрасну залізну поему,
Що криє дбайливо цей дивний ліс.
Чорний скарб привітної Орші
У машинах горить, клекотить.
Які ж наші дні будівничі хороші,
Яка прекрасна кожна мить!

Дніпро з могили Т. Шевченка

ВНИЗ ПО ДНІПРУ

(Вражіння з подорожи)

Ю. Будяк

(Закінчення)

VI

НЕЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ

Я самотньо сновигаю по палубі й трохи трівожно міркую про несподівану затримку :

„Опізнитися приїздом — значить утіряти замовлену там підводу... А їхати далеко... Ніч буде, а я — з малим“...

Але я звик до багато гірших несподіванок життя.

Тому — як піонер :

— Завжди готов !

Раптом чую геть на воді жіночий крик відчаю :

— Ой... ой... рятуйте-у-уйте !..

Чути поруч грубі голоси, що ніби придушують жіночий голос.

Крик — явно тонучого.

Здалося, що на воді напали когось бандити.

Звертаюся до команди.

В мент — од борту відривається й летить у темряву шлюпка.

А навздогін — полетів сильний сніп світла з прожектора.

Він уп'явся в те місце Дніпра, де відбувалася невідома драма і ніби переніс її на сцену освітленого театру :

Матроси, борючись, тягли втопленницю в шлюпку, а втопленниця вивалася і з галасом кидалася знову в воду !..

Кілька хвилин у світлі прожектора, мов на екрані, йде завзята боротьба з істеричними жіночими вигуками...

Пароплав прокидається, хвилюється, гуде як рій.
Але прожектор закриває своє око :
Мокрі, як і втопленіця, матроси всажують свою здобич на пароплав.
Це — молода, з якимись припадками жінка ; на цій невірній стоянці
вона відчинила вікно й викинулася в воду...
Хтось із пасажирів голосно й жартома — сердито обурюється :
— Чорт знає що ! Навіть утопитися не дадуть ! Вночі — й то вицу-
пили !.. От тобі й порядки !.. А ще радянська влада називається !

Згодом, поблискуючи в п'яті ночі, мов казкові змії, підходять,
один по другому, ще два пароплави.

Ми так сіли, що тільки з їх допомогою коло 7 годин ранку рушаємо
з місця.

Ми стояли за 8 — 10 верст от Трипілля.

Трипілля !..

Так і запорхали думки й слова коло цієї назви !

На пароплові, як на те, трапився один з ліквідаторів трипільського
осинового гнізда : майже до самого Трипілля розповідає він про жахливі
події тієї знаменитої ліквідації.

Підходячи до пристани ми бачимо ще подекуди сліди колиш-
ніх боїв і мимоволі переглядаємо не тільки трипільську культуру,
що її роскопки провадяться поблизу пристани, а й велику трипільську
трагедію, що досить відома киянам...

Але все те давно й безповоротно лишилося позаду !

Над пристанню, як символ пролитої крові й перемоги, гордо розди-
мається в повітрі червоний прапор.

Остільки просте, оскільки й непоборне горить на нім :

УРСР !

Ми замислено оглядаємо щедро політі кров'ю кручі...

Що під ними йдуть роскопки Трипільської культури.

Vive le drapeau rouge !

Великий, але проворний „Комсомол“ швидко приймає в Трипіллі
чималий вантаж і швидко пускається далі вниз.

І знову біжать нам на зустріч спокійно - прекрасні Дніпрові береги.

І мальовничі хатки, і взгір'я, і взлісся по боках...

І довгохвості „черпалки“.

„Черпалки“, що хапливо й старанно розчищають старому Дніпрові
шлях, занедбаний за час війни й перших років Революції.

І трудно пізнати місця, де ще недавно була пустиня !

Творчий дух пролетаріату все могутніше шагає над розбудженим
Дніпром !

VII

ВЕЛИКА МОГИЛА

Немає худа без добра :

Не застрянь коло Трипілля — проїхали б Канів уночі.

А тепер — проїдемо його опівдні.

Публіка заворушилась : не тільки канівські пасажири — їх дуже мало —
а майже все населення нашого плаваючого міста.

То там, то тут чується на всі лади : „Канів“.

Але не в самому Каневі річ, хоч його й поносять...

Тому публіка й радіє, що ми швидко кидаємо Канівську пристань.

Увага пасажирів нижче — там, де заспокоївся безпокійний дух великого революціонера України.

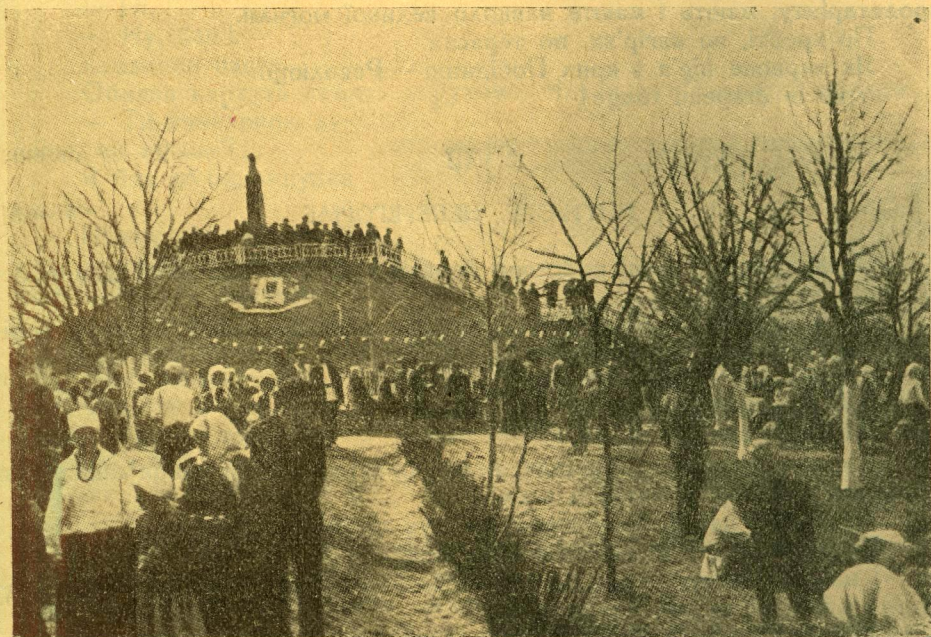
Тому то багато очей гостро врізуються в правий берег, напружено вишукуючи того місця, тієї могили, де навіки заспокоївся розтерзаний фельдфебелем всеросійським великий боець усих покривджених царатом—

...На могилі,
Серед степу широкого...

Ластівками в'ються запитання:

— Де саме могила?

— А где же могила?

Свято на могилі Шевченка 2 - V 1928 р.

І не питають, чия...

Бо всім відомо, що тут лише одна велика могила, про яку може бути мова у ріжноманітній публіці, що випадково зійшлася тут на „Комсомолі“, простуючи невідомо звідкіля й невідомо куди.

Ось над берегом хата.

Коло неї — арка живих зелених воріт, повитих червоним.

Крізь ворота біжить горою стежка, обтикана червоними тичками.

Біжить по хребтові вгору, повертає праворуч — до других, поставлених пролетаріатом воріт.

А за ними — велика могила.

А над нею — високо знялося одлите робітниками погруддя того, хто поклав своє життя за трудящих.

А це що?

І хребет, і тераси, і могила обсіпані різноколірними рухливими крапками.

А помеж ними й над ними — червоні прапори.

І гремить подібно музика.

І співи :

Заповіт —

Інтернаціонал.

Інтернаціонал —

Заповіт.

Як два великих сріблясто-крицевих мотузи — робітничий і селянський — що музично сплітаються вічним, непорушним плетінням...

Ми всі стоїмо зачаровано й дивимося.

І співаємо те й друге —

Доплітуємо міцний побідний мотуз єднання.

В багатьох на очах — роса радощів.

А червоні прапори, плаваючи в музиці й співах дітей великої сім'ї пролетаріату, мають і мають навколо великої могили.

По хребті, по взгір'ях, по терасах.

Як червоне пір'я з крил Побідниці — Революції.

Vive le drapeau rouge!

VIII

ЖИТТЬОВЕ, НЕПЕРЕГОРІЛЕ

Знову сонце, зелені простори берегів і радісно-хапливий шум-плюскіт машини.

На палубі, на самісінькім жарищі простеливши свиту, лежать горілиць двоє замашних селян.

Один — літ 22-23, другий — літ під 40.

Це — коли гадати по їх підборіддях.

Бо лиць їхніх не видно.

Лиця, з лоба до підборіддя, вони понакривали від сонця кашкетами й лежать собі поруч, плече в плече.

Молодший навіть ногу свою закинув на живіт старшому.

Комфортом і родинністю віє від них.

І ніяк не зв'язується з їх позами тон і тема гарячої спірки, що провадять вони, очевидно, давно вже.

Молодший із-під картуза палко ріже:

— Говори... А як би не робітники, то ні чорта ви не зробили б. Так і чухали б досі свою матню!...

Старший із-під свого картуза, не хапаючись, відповідає:

— І чого ти, дурний, гарячишся? А що б робітники зробили без нас? Скільки там їх було? Хіба не ми з гвинтовками в руках...

— Ви? Та щоб не робітники, то хіба б ви... змогли зорганізуватися й...

— Та ти слухай, що я тобі кажу: селяни, що правда, спочатку були той... не зовсім...

Молодший закидає опонентові ще й другу... ногу на живіт і перебиває:

— Скажи ти мені ось що: ти зараз їдеш?

— Іду. То що?

— Ні, ти скажи: їдеш?

— Ну, я ж кажу: їду!

— А поїхав би ти, щоб робітники не справили пароплавів, залізниць... Поїхав би?

— То що?

— Та ти скажи: поїхав би?

— Ні, не поїхав би...

Одна нога знову сповзає з живота на палубу і власник її задоволено підсумовує:

— Ну бач!.. А ти спориш!

Старший, також не рухаючись, питає:

— А робітники тепер їдять?

— Ну, то що?

— Та я тебе питаю: їдять?

— Ну, їдять.

— А раніше... ну, кільки років тому,— їли?... Не ходили вони по селах та...

— Ну, то що?

— Та ти кажи мені: їли?

— Ні.

— Ну, бач!

Хвилинка павза.

Обидва картуза лежать нерухомо, тільки з-під одного чується:

— Ти жнивάρкою думаєш, чи косою?..

Я йду до іншої купки людей.

Підозрілої професії тип нахабно-самовпевненим тоном розпинається:

— Конешно, спекулянти—ето ужасное дело!

Щоб видати себе не тим, чим він є, і щоб подати собі авторитетности—він силкується „русить“ на всі свої хижацькі щелепи:

— От етой самой спекуляції страждають і сожалеваються все поголовно: і найбедствующіє хрістяни і наші пролетарськіі рабочіє...

З боку на нього падає громом:

— Та ти ж сам—спекулянт розанахтемський! Я ж тебе знаю добре! Ти ж...

Але „тип“ перебиває:

— Конешно, я ж ето самое й говорю. Я сам сознательно пізнаю ето і сожаліваю вісьма, но, конешно, тут, граждани, такое дело: я—не рабочій, которий сознательность маєть уполньне, да й положеніє моє... можна сказать, акурат—безремесное... Што б я, скажем прімерно, какой-будь металіст чи бухгалтір, ну, тода... Я сознаю, конешно, што ето вредное дело—спекуляція значитьсѧ... потому, прімерно, й говорю: покамість ми нісознательной ілімент у масі...

— А коли в тебе стає „сознатільності“ розуміти паскудство то й не роби його!.. А то—розпустив! Ось, мовляв, який я!.. Воша вакзальна!..

— „Тип“ ховає голову в плечі й нагинається до своєї корзинки.

Де-хто глузливо підморгує йому в спину.

Йду далі.

В затишному куточку два подібних типи хвастають один перед одним „ділами“ в голодні роки...

Як їх заарештували, задержували їх „товар“...

— А раз так три вагона с мукой і картошкой. Я, конечно, своего добілся, викрутілся, но ето било замечательно гремучее дело.

Дніпро біля могили

Гидко слухати! Починає нудить...

Але ми підходимо до пристани.

Гудки...

Сходні...

Метушня.

— Малий!

— Полний!

І сильна машина „Комсомола“ знову швидко несе нас униз.

IX

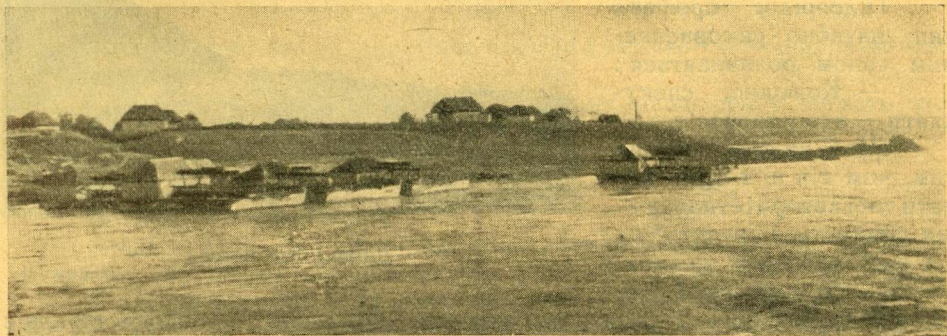
ХАЗЯЇН

Я спостерігаю одного дідка.

Селянин — як полагается: не хапливий, спокійний, у свиті, шапці й з клунком.

— Їдеш на день, а бери хліба на тиждень.

Він спокійно й уважно розглядає на пароплаві все: і стіни й підлогу й підпорки...

Млини на Дніпрі

Навіть руками пробує — чи міцно стоять?

Точнісінько — новий хазяїн у новій оселі, що досвідченим хазяйським оком перевіряє, чи все гаразд улаштовано й попригнано.

Розблакуємося:

— Гарний пароплав?

— А не злий. По хазяйському зроблено!

— І йде непогано.

— А ні, що й казати. Тільки...

— Що?

— Тільки... дорожувато трохи проїзд... Раніше, бувало, за карбованця або й полтинника їдеш, а зараз — два вісімдесят і п'ять!..

— А ви, дідуню, хочете, щоб зразу...

Дідусь перебиває:

— Знаю, знаю, що скажете. Я те й сам добре знаю й розумію, товаришу — чи як там тебе назвати. Я к тому тільки кажу, що вжитки в нас зараз на селі ще не той... Не обросли ще ми, як слід... Єдине — через те й кажу...

Дідусь усміхається ласкавою родинною посмішкою, як давній преданий мій приятель, і додає:

— Я, не криючися, скажу тобі по правді: незлий колись я був до більшовиків... до Радянської влади... Навіть рушницю в руки брав: або накласти головою, або позбутися комунії...

І він засміявся, як спогадові про дурниці свого дитинства.

— Ну, а зараз, дідуню, ви певно вже цілого кулемета в руки берете, правда?

— Ні, кулемета, що правда, бере до рук, тільки не дід, а його син, — це б то — мій син... Бо в червоній армії служе... Це вже другий... А я, на старість, уже не з кулеметом, а з колективом... Третій рік у колективі працюю...

— Ну й що ж?

— Та... сміялися, звичайно, з мене люди... спочатку... Здорово сміялися. А тепер...

— А тепер плачуть?

Дід сміється:

— Та вони й не плачуть але й сміятися вже годі... Побачили, що з посміху люди бувають. Тепер уже чимало тих сміхунів і до колективу просяться... та й увійшли вже де-хто.

Так. Тому то так по хазяйському він обмацував пароплава.

Він уже вростає в радянське будівництво, це вже його снасть, його — робітниче-селянське майно.

Тому то й треба перевірити робочою рукою.

— А що трохи дорого, то це ми, слава богу, розуміємо й сами добре, через що... То так собі, до слова, сказалося...

Мій малий, що вже засябрував із дідусем, здивовано запитує його — Хіба ви, дідуню, теж богу молитесь?

Дідусь променистими очима запитливо позирнув на мене, потім — на малого й жартома відповів:

— Я, синашу мій, з отим богом ні брат, ні сват: як мені було погано — він мені нічого, а як мені стало добре — я йому нічого. Так і живемо!

І він обсипав нас надзвичайно ласкавим смішком.

— Хто до Черкас — приготуйте білети!

Черкаси.

Тут уставати й нам і дідові:

Виходимо.

Малий попереду несе дідового цівка.

Трое цікавих поколінь стикнулися в цій подорожі.

В одній подорожі!

У великій подорожі нашого великого Союзу!

На березі я турбуюся про підводу, чи не втекла.

Дід розважає:

— А я — пішки. Пішки — не буде замішки.

— Але в мене й вузол і хлопець... а дорога далека.

Дід прощається й радить:

— Тільки не запізнюйся на підводі в дорозі... бо тут є ледащо одно... Та й не одно може... Жартують часом...

X

ПО СТАРІЙ ДНІПРОВІЙ ПОСТЕЛІ. БАНДИТ І СПРАВЖНІЙ ГЕРОЙ

Але підвода ще не втекла, та надходить вечір.

А засторога дідова сказана була зовсім не в жарті.

Отже ми з малим весело вмощуємося й радо їдемо нашим новим шляхом.

А шлях цей — завойвана й покинута Дніпром місцевість, що верстов на 15—18 простилається тут з лівого боку. Вона рівна, як стіл, як у ставку вода.

Тільки пісок, пісок, пісок...

Робота Дніпра за не одну сотню літ.

Ми їдемо на лівий бік, довгим до втоми, Черкаським мостом, що простягся через кілька широких дніпровських рукавів.

„Езда шагом“.

Тому, доки не зайшло сонце, любуємося на чудесні краєвиди й на виразні написи в багатьох пунктах мосту, червоним по білому, на окремих таблицях:

Палити цигарку
надзвичайно
забороняється

Малий обурюється:

— Хіба ж так можна писати!

І домагається червоного олівця, щоб справити написи.

Я довожу, що 1) всіх помилок ми не можемо виправити, а 2) —

нас можуть ще заарештувати: подумає варта, що ми моста хочемо зіпсувати...

Нарешті, безконечний міст кінчається. Але кінчається й вечір, і ми, разом з ніччю, в'їздимо в пісаний перелісок.

Чудесний випадок для бандитів!

Повозка ледве посувається в глибокому піску; малий дрімає; в тиші такого оточення трохи моторошно.

Виступ на могилі Т. Шевченка Київської капели кобзарів

Але й говорити незручно: голоси, що так лунають у тиші ночі, можуть легко притягти увагу бандита, раз він тут є.

Тому я мовчу, — тим більше, що мовчить уперто й мій хурман.

Луги, куші, очерети й п'ятьма хмарної ночі.

Через годину проїздимо ледве помітні хатки, ріденько розсіпані по високих кущах. Село Самовиця.

Ні вогника, ні гомону, ні собак.

І знову — луги, очерети, куші.

Мій хурман обзивається:

— Отут частенько хазяїнує Лимар.

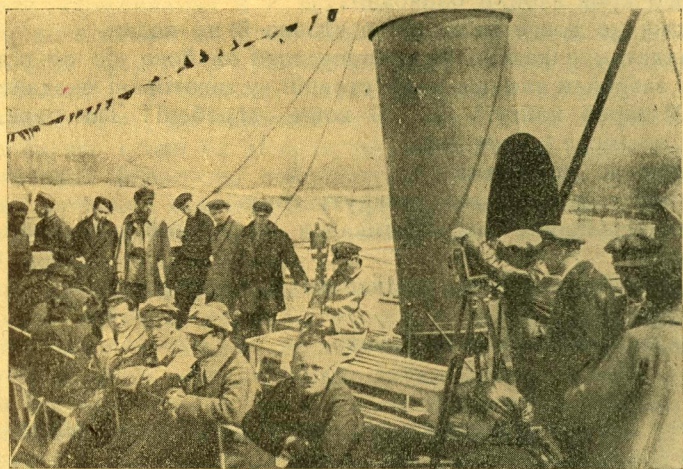
Я догадуюся, що то за особа, але перепитую:

— Який Лимар?

— А такий: зустрине, повиймає все, що в вас є... зайвого та й піде собі. Оце такий Лимар.

— І давно він тут у вас?

- Та давненько вже... Років зо два — зо три.
- Та оце й досі не схопили його?
- А як ти його схопиш? Не такий він, щоб дався проста схопити... Та й не один він... А кругом, бачите, які хащі? Тут і вдень одшукати трудно...
- Та все ж таки щось робиться, щоб його піймати?
- Нічого з того не виходить: коли приходить скрута — він перебірається або на острови Дніпровські, або на той бік Дніпра на Київщину.
- Але все ж таки — два роки. За цей час можна б зловити.
- Та мабуть не напосідають на його дуже, бо він не з дуже злих: він більше спекулянтів та багатих чистить, а бідноту — ні. Що він візьме з мене?
- Все ж таки... А давно була його остання робота?

На палубі пароплава „Петровський“ по дорозі на могилу

- Ні кілька днів тому: ярмаркових кілька душ обібрав на оцій самій дорозі.
- Вночі?
- Ні, вдень.
- Та й що?
- Та й нічого! Ще й до міліціонера одного заходив... Не було дома, тільки жінку перелякав: каже: „скажи своєму чоловікові, що я до нього ще зайду“... А оце в понеділок трьох чоловіків убив у сусіднім селі.
- Як же так?
- А так: зайшов у хату — ще, здається, був голова сільради — там їх троє було, так він усіх трьох і бацнув... Один таки вичухався, а двоє — на смерть.
- І так таки нічого йому і не зробили й досі?
- Та, якось, місяць тому, зробила йому засідки міліція та й застукала в хаті... Лимаря й двох чи трьох його кумпанців. Ну, стріляла на їх і хату спалила. Думали — кінець. А згодом виявилось, що Лимар живий — живісінький, тільки в руку поранений. От він і знову за своє... Весела мені випала дорога! А нею їхати ще верстов 15.
- Але страх — тільки спочатку страх.
- То ж і Лимар потроху відійшов собі геть.
- Бо далі виявилось, що мій хурман — пожалуй більше знаменитий, ніж місцевий бандит — Лимар.

Ніхто б і не подумав, що під його, більше ніж скромним, зовнішнім виглядом ховається справжня знаменитість.

І тим більше приємно було, що ми з ним ніби трохи знайомі: навприсядки через дорогу дядько.

— Тоб-то: він активний учасник знаменитого повстання саперів у Києві, 1905 року.

А я в той час, і в Києві ж, лаштував справу з другого боку й трохи знайомий був із саперами.

Ну, тепер уже й Лимаря забули.

Почалися спогади, — пожалуй страшніші за Лимаря.

Він розказав, як їх у глупу ніч водили на розстріл до косого каноніру... Як розстріляли 12 душ їхніх товаришів... Як „вольноопреділяючий“, один з головних винуватців, кричав товаришам останній заповіт...

Як його крик забили барабани...

Як один ще довго стояв коло стовпа й не падав...

Як салдатам наказано було випустити на його ще по п'ять набоїв.

Як їх загребли там же, коло стовпів, у заготовані заздалегідь ями...

— Я й зараз найшов би, де вони загребені! Так перед собою й зараз бачу те місце... як живе...

Ми невідільно замовкли.

Конячина важко п'ялася на круту гору.

Низини скінчилися: ми піднімалися на крутий і високий колишній берег Дніпра.

Це — Ірклій — знаменита колись козацька фортеця.

Ми приїхали.

Годинник показував годину ночі.

А через два дні дізнаємося тут, що Лимаря таки забито.

Розказують:

Член ВУЦВК'а взяв півтора десятка міліції, вистежив бандитів і застукав їх, з Лимарем на чолі, десь у клуні.

Там їх усіх і забито.

Може через те ми щасливо й проїхали?

Та в нас, не знаю, чи було що й брати.

Хіба — життя?

Але його в мене стільки разів хотіли забрати, що... воно, певно, стратило вже всяку вартість.

А тим часом — може й подорож таки свою докінчу.

А ні — хтось інший докінчить.

Бо ця дорога — велика, надто цікава й дуже — дуже довга.

З великим і близьким майбутнім.

І про неї ще заговорять не раз:

Бо не тільки широкою водою,

А й могутньою електричною силою

Старий оновлений Дніпро

Потече по всій Радянській Україні!

Vive le drapeau rouge!

Ірклій - Чорнобай

27.